

Bortom August Strindbergs *Röda rummet*: litteratören, reklamen och försäkringarna

CECILIA FALKMAN*

1. Inledning

Med *Röda rummet* (1879) fick August Strindberg sitt stora genombrott. Det var likaledes startskottet för det så kallade Moderna genombrottet i svensk litteraturhistoria.¹ Strindberg skrev romanen under en tid då samhället genomgick både snabba och omfattande förändringar: industrialiseringen hade kommit igång på allvar och nya samhällsfrågor, såsom kvinnofrågan och arbetares rättigheter, debatterades flitigt i det offentliga rummet. Detta speglades också i litteraturens innehåll och i dess förutsättningar med nya litterära plattformar och en större läsande publik.² I *Röda rummet* får läsaren följa den unga aspirerande författaren Arvid Falk som likt Strindberg själv försöker slå igenom i Stockholms kulturliv och navigera den här nya verkligheten. Bland romanens många berättartrådar finner man sjöförsäkringsbolaget Triton vars uppgång och fall blir föremål för Strindbergs skarpa satir

* Cecilia Falkman är doktorand vid Humboldt-Universität zu Berlin. Hon har en kandidat i litteraturvetenskap från Lunds universitet och en master i europeisk litteratur från Humboldt. Tillsammans med Prof. Stefanie von Schnurbein driver hon podcasten *nordlitt* och hon är även del av redaktionsteamet för tidskriften *Atlas der Datenkörper*. Bidraget baseras på ett anförande vid seminariet ”Strindberg och försäkringarna” arrangerat av forskningsavdelningen för skadeståndsrätt i samarbete med *The Swedish Network for Law and Literature* den 19 november 2025.

¹ August Strindberg, *Röda rummet: Skildringar ur artist- och författarlivet*, i *August Strindbergs Samlade Verk* 6, Carl Reinhold Smedmark red. (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1981) [1879]; Ulf Olsson, *Levande död: Studier i Strindbergs prosa* (Stockholm, Brutus Östlings Bokförlag Symposium, 1996), 25–57.

² Jakob Christensson, ”Inledning”, i *Signums svenska kulturhistoria: Det moderna genombrottet*, Jakob Christensson red. (Stockholm: Bokförlaget Signum, 2008), 9–19; Lars Magnusson, ”Industrialismens genombrott”, i *Signums svenska kulturhistoria*, 99–137. Roddy Nilsson, ”Den sociala frågan”, i *Signums svenska kulturhistoria*, 156–157; Per Rydén, ’De nya läsarnas nya tidningar’, i *Signums svenska kulturhistoria*, 393–424.

och samhällskritik. I början av 1870-talet hade han själv under en kort men intensiv period varit involverad i den försäkringsbransch som höll på att växa fram i Sverige. Han var redaktör för Sveriges första facktidsskrift om försäkringar, *Svensk försäkringstidning* och han skrev även en reklamnovell, med titeln ”Något att tänka på”, för livförsäkringsbolaget Nordstjernen.³ Dessa erfarenheter från försäkringsbranschen återkommer i *Röda rummet*, kanske mest explicit i form av just en reklamnovell som Arvid Falk blir tillfrågad att skriva för försäkringsbolaget Tritons räkning.

Vid en läsning av ”Något att tänka på” och jämförelse med skildringen av försäkringsreklam i *Röda rummet* framkommer ett komplext samspel mellan fiktion och försäkring. I form av reklam är litteraturen behjälplig i att förmedla försäkringens funktion och nytta för potentiella kunder. I *Röda rummet* kritiserar däremot försäkringsbranschen och de giriga affärsmännen som står bakom denna. Försäkringsreklamen blir också ett sätt att diskutera litteraturens villkor och förutsättningar i det marknadsdrivna samhället där författaren säljer sin penna för pengar. Hur kan man förstå det här samspelet mellan försäkring och fiktion och hur kommer det till uttryck i de litterära texterna?

2. Teoretiskt ramverk

Strindbergs författarskap präglas av en medveten sammanblandning av verklighet och fiktion, där personliga erfarenheter ofta utgjorde råmaterial för den litterära gestaltningen. Per Stounbjerg har beskrivit denna estetik som ”oren litteratur”, särskilt med hänsyn till Strindberg autofiktiva verk. Stounbjerg hänvisar till både gränsupplösningen mellan privat och offentligt respektive mellan realitet och fiktion.⁴ Denna litterära strategi utmanade etablerade föreställningar om vad som kunde räknas som litteratur och konst, och bidrog återkommande till de kontroverser som omgav Strindberg och hans verk.

För att analysera samspelet mellan försäkring och fiktion i *Röda rummet* och ”Något att tänka på” med hänsyn till Strindbergs särskilda skrivstil används New Historicism som teoretiskt ramverk. Konceptet intertextualitet

³ Mikael Lönnborg, ”August Strindberg och försäkringsmarknaden”, *Nordisk försäkrings-tidskrift* (2012:4), 1–12; August Strindberg, ”Något att tänka på”, i *August Strindbergs Samlade Verk* 4, Hans Sandberg red. (Stockholm: Norstedts, 1991), 49–53.

⁴ Jfr Per Stounbjerg, *Uro og Ureded: Studier i Strindbergs selfbiografiske prosa* (Århus: Aarhus universitetsforlag, 2005), 417–428.

spelar därvid också en viss roll. *New Historicism*, myntat av litteraturvetarna Catherine Gallagher och Stephen Greenblatt, uppkom under 1980-talet som en reaktion på och ett alternativ till mer text-centrerade litteraturteorier. Inriktningen betonar litteraturens förankring i sin kulturella och historiska kontext och utgår från antagandet att litteratur formas av kulturella strömningar i sin samtid samtidigt som den påverkar dessa strömningar. Litterära texter kan därmed fungera som en ingång till studiet av större kulturella och historiska processer.⁵ Gallagher och Greenblatt förespråkar dessutom en vidgad litteraturdefinition, där alternativa texter eller ”imaginative constructions” inkluderas, det vill säga även litterär försäkringsreklam hör hemma i denna syn på det litterära.⁶

I relation till det analyserade materialet innebär detta att litteraturen betraktas som en del av den skiftande kulturella förståelsen kring försäkringsrörelse. Som reklam instrumentaliserades litteraturen av försäkringsbranschen, men som instrument och i sin skildring av försäkring bidrog den samtidigt till att forma både branschens självförståelse och den bredare kulturella föreställningen kring försäkring. Genom att undersöka detta samspel och hur texterna framställde försäkringens betydelse för individen och samhället synliggörs hur litteraturen blev en del av debatten kring den moderna försäkringsbranschens framväxt.

Förutom att analysera novellen ”Något att tänka på” beaktas även intertextuella kopplingar till den tyska novellen ”Der Schutzengel” som tjänade som inspiration för Strindberg.⁷ En jämförelse mellan dessa texter belyser ytterligare hur litteraturen deltog i diskussionen om försäkringens innebörd och värde. Både ”Något att tänka på” och ”Der Schutzengel” återkommer dessutom i skildringen av försäkringsreklam i *Röda rummet*. *Intertextualitet* utgår från föreställningen att texter alltid står i relation till andra texter och att deras mening uppstår i detta nätverk av samband. Som begrepp utmanar intertextualitet idén om konstnärlig originalitet och betonar istället att litterära verk är sammansättningar av redan existerande element.⁸

⁵ Catherine Gallagher och Stephen Greenblatt, *Practicing New Historicism* (Chicago: The University of Chicago Press, 2000), 1–48.

⁶ *Ibid.*, 30.

⁷ August Strindberg, ”Till Otto Samson, 1872”, i *August Strindbergs brev 1*, Torsten Eklund red. (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1948), 115–116; J. E. G. Wanda, *Der Schutzengel am Neujahrmorgen: Eine kleine Erzählung, allen Familienvätern am Neujahrmorgen gewidmet* (Halle: H. W. Schmidt 1861).

⁸ Graham Allen, ”Intertextuality”, i *Oxford Research Encyclopedia*, hämtad 2025-04-28, www.oxfordre.com.

3. ”Något att tänka på” och livförsäkringsbolaget Nordstjernen

Strindberg kom i kontakt med försäkringsbranschen via försäkringsmannen Otto Samson, som kom att bli en viktig figur inom det svenska försäkringsväsendet. Samson hade börjat sin karriär som generalagent för det brittiska försäkringsbolaget European, som gick i konkurs under 1860-talet. Efter att ha grundat återförsäkringsbolaget Freja 1870 gav sig Samson på ett nytt projekt i form av livförsäkringsbolaget Nordstjernen, det först renodlade livförsäkringsbolaget i Sverige.⁹ Nordstjernen var ett modernt bolag med kontor i Stockholms finaste affärsdistrikt. Den bredare allmänheten var dock i stort ovetande kring livförsäkringens funktion och betydelse. För att utbilda och vägleda potentiella kunder, och förstås förmedla en fördelaktig bild av Nordstjernen, engagerades Albert Bonnier som drev den framgångsrika litterära kalendern *Svea*. Förläggaren kände till en ung författare som hade skrivit några pjäser och en del för dagspressen och den unga Strindberg fick då i uppdrag att skriva en reklamnovell. Novellen ”Något att tänka på” publicerades i 1873 års upplaga av *Svea*. Samson blev mycket nöjd med novellen och gav därför Strindberg ett ytterligare uppdrag i form av redaktörskapet för *Svensk försäkringstidning* (1873). Detta projekt varade dock bara ett knappt halvår och slutade i missämja mellan Strindberg och Samson.¹⁰

3.1 Novellens uppbyggnad: från okunskap till upplysning

Novellen ”Något att tänka på” är skriven som en serie brev. Den unga kvinnan Mia är på besök hos släktingar i Stockholm och skriver hem till sin fästman om sina upplevelser. Hon bor hos sin affärsintresserade farbror. Farbrodern är kommersråd och väldigt intresserad av den nya försäkringsbranschen. Han orerar också gärna över försäkringens nytta inför Mia som bemöter det hela med visst löje. Hon förstår inte meningen med att ha en försäkring. Hennes synsätt kommer dock att ändras när hon under sin Stockholmsvistelse besöker en annan släkting, morbror Knut. Morbror Knut är svårt sjuk och ligger på sin dödsbädd och ångrar djupt att han inte har tecknat en livförsäkring eftersom han nu riskerar att lämna sin fru och barn utan försörjning. Nam-

⁹ William Hemberg, ”Otto Samson”, i *Lifförsäkrings-aktiebolaget Nordstjernen 75 år* (Stockholm: Hægströms, 1946), 29–40; Lönnborg, ”August Strindberg och försäkringsmarknaden”, 1–12.

¹⁰ Mer om detta står skrivet i Mikael Lönnborgs artikel ”Strindberg och försäkringsmarknaden”, se även Mikael Lönnborgs bidrag i denna årsbok.

net Nordstjernen förekommer vid två tillfällen i novellen i form av den förgyllda skylt som pryder företagets huvudkontor. Mia betraktar först skylten med viss skepticism, men i slutet av berättelsen ser hon på skylten med tillit och tillförsikt. Hon skriver hem till fästmannen: ”Mitt emot mitt fönster stå åter de stora guldbokstäverna, men jag ser icke nu mera på dem med löje: det är med en välsignelse jag tänker på dem. Ack, även du måste försäkra ditt liv; hör du det!”¹¹ Utropet summerar novellens budskap: läsaren har nu blivit upplyst om livförsäkringens funktion och förtjänst och uppmuntras att själv teckna en livförsäkring.

Otto Samson beställde reklamnovellen med tanken att allmänheten behövde undervisas i livförsäkringens värde samtidigt som Nordstjernen skulle uppmärksammas. Novellen har också en enkel men effektiv berättarstruktur: Reklambudskapet är centrerat kring en övergång från okunskap till upplysning. Mia är ställföreträdare för den okunniga läsaren och farbrodern har rollen som den stränga men välvilliga läraren. Mias ungdom gör hennes okunskap och naivitet charmerande, samtidigt som personuppställningen lärare/student både sanktionerar – det är tillåtet att vara okunnig – och tillfredsställer de funderingar om livförsäkringen som läsaren kan tänkas ha. Användandet av upplysning som retorisk teknik och Mias naivitet hjälper också till att förmedla en viss respekt för försäkringsväsendet. Mia skriver i sitt brev, ”och jag erkänner, att ehuru jag hade svårt att följa med, jag dock uppfylldes av beundran över det förutseende och de djupa beräkningar, som måste ligga till grund för dessa företag”.¹² För Mia är de beräkningar som ligger till grund för försäkringsrörelse en källa till både beundran och vördnad. Detta kan kontrasteras mot de debatter och den kritik som försäkringsbranschen skulle möta under de kommande årtiondena, exempelvis gällande försäkringens svårfattliga och icke-transparenta beräkningsunderlag.¹³ Samma motiv, beräkningarna som ligger till grund för försäkringen, återkommer också i *Röda rummet*, men blir här del av ett satiriserande av tvivelaktiga affärspraktiker. Genom ”Något att tänka på” blir litteraturen däremot ett effektivt verktyg för att förmedla en fördelaktig bild av den nya livförsäkringsbranschen.

Modern reklam, liksom modern försäkringsrörelse, gick igenom en rask utveckling under artonhundratalets andra hälft. Gustaf Marcus har studerat skildringar av reklam i Strindbergs verk. Han spårar en utveckling av reklam

¹¹ Strindberg, ”Något att tänka på”, 51.

¹² Ibid., 53.

¹³ Jfr Sven Palme, ”Motioner i Andra Kammaren N:o. 16”, Stockholm, 22 januari 1895.

från en relativt lätt definierad och avgränsad uttrycksform till ett omkring sekelskiftet centralt kulturellt och estetiskt medium. Marcus kallar ”Något att tänka på” ett tidigt exempel på reklam som ”gränsöverskridande kulturell uttrycksform” och lyfter särskilt fram den förgyllda Nordstjernan-skylden som förekommer i berättelsen.¹⁴ Det imponerande formatet är tänkt att göra ett undermedvetet intryck på läsaren så att denne kommer ihåg företagsnamnet och kanske till och med kopplar läsoplevelsen till att ha sett den faktiska skylden utanför Nordstjernans huvudkontor i Stockholm. Marcus förklarar också hur reklamspråket använder visuella medel och integrerar olika kognitiva nivåer samtidigt som det kopplar reklambudskapet till en fysisk plats: ”Mia anmärker att guldbokstäverna ”upptar hela sidan”, det vill säga fasaden eller ”sidan” av huset, men samtidigt boksidan där skyltens överväldigande verkan på betraktaren skildras”.¹⁵ Skylden materialiseras i texten. Den här materialiteten och sättet att placera försäkringen i det urbana rummet torde ha varit särskilt betydelsefullt för den nya livförsäkringsbranschen. Det var en ny affärssektor och erbjöd dessutom en komplex produkt som likaledes var ny för allmänheten. Den gyllene skylden har en retorisk effekt i berättelsen, men den gör också den relativt abstrakta försäkringsprodukten till något konkret. Med hjälp av reklamtekniker blir försäkring en visuell symbol och placeras på en faktisk gata i Stockholm och förankrar därmed livförsäkringen i läsarens medvetande.

3.2 Novellens publiceringssammanhang: den litterära kalendern *Svea*

Utöver att konkretisera försäkringsprodukten, både praktiskt i form av Nordstjernan-skylden och genom att förklara hur försäkring fungerar, hjälper novellen till att positionera försäkring i dåtidens samhällsdebatt. Detta blir tydligt vid en undersökning av textens publikationssammanhang. Valet av Bonniers litterära kalender *Svea* var inte en slump och som litterär plattform var den väl lämpad för Samsons ambitioner för Nordstjernan. Det fanns flera litterära kalendrar i Sverige vid den här tiden, men *Svea* var utan tvekan den mest inflytelserika. *Svea* publicerades en gång om året i samband med julhandeln och under dess högsta popularitet i mitten av 1870-talet publicerades den i omkring 10 000 exemplar. Dess innehåll var varierat och innefattade

¹⁴ Gustaf Marcus, ”Strindberg, copywriter. Reklam, uppmärksamhet och skådespelarsamhälle i August Strindbergs verk”, *Samlaren*, 140 (2019), 163–191.

¹⁵ *Ibid.*, 168.

allt från dödsrunor, till reseskildringar och historiska berättelser.¹⁶ Kalendern hade också en uttalat nationalistisk ton och föresats. I sin omfattande studie om *Svea* beskriver Gundel Söderholm kalendern som ”en genuint svensk publikation”.¹⁷ Denna attityd sammanföll med den svenska försäkringsbranschens politiska omgivning då stärkandet av inhemska bolag uppfattades som en nationell angelägenhet.¹⁸ *Sveas* läsare bestod också till största delen av borgarklassen i de större städerna, vilket sammanföll med livförsäkringsbranschens huvudsakliga målgrupp.¹⁹ *Sveas* profil, dess publiceringskontext och dess position inom det kulturella och politiska etablissemangen gjorde därför kalendern till en idealisk plattform för att marknadsföra Nordstjernen.

Svea gav uttryck för en mängd olika idéer omkring moderniseringen av samhället dit livförsäkringen som industri också räknades. Det finns olika sätt att förstå modernitet och dess koppling till industrialiseringen och demokratiseringen av samhället. Söderholm diskuterar i vilken utsträckning man kan se dessa som parallella respektive sammankopplade processer och hur, i sin tur, dessa olika aspekter av moderniteten kom till uttryck i *Svea*. Kalendern representerade inte en enhetlig idé eller attityd i förhållande till samhällelig modernisering, såsom kring den industriella och teknologiska utvecklingen, kvinnofrågan eller de sociala problem som kom med den snabba samhällsutvecklingen. Istället oscillerade den mellan olika positioner. Denna ideologiska fluiditet berodde på Bonniers känsla för de trender och idéer som florerade i samtiden.²⁰ Att publiceras i *Svea* kan likaledes betraktas som ett strategiskt drag av Samson – inte bara på grund av *Sveas* kulturella betydelse, men också som ett sätt att positionera Nordstjernen inom en större diskurs kring samhällelig modernisering. Livförsäkringsindustrin var starkt påverkad av samtida idéer omkring vad som konstituerade ett modernt samhälle och en filantropisk idé genomsyrade de nya företagens retorik och självförståelse. Detta kan spåras till försäkringens koppling till borgarklassen. Ekonomhistorikern Liselotte Eriksson förklarar; ”Den borgerliga kulturen under

¹⁶ Gundel Söderholm, *Svea: En litterär kalender 1844–1907* (Uppsala: Uppsala universitet, 2007), 24–57; 77–104.

¹⁷ *Ibid.*, 16.

¹⁸ Jfr Mikael Lönnborg och Mikael Olsson, ”The Swedish Financial Revolution and Insurance Industry”, I *The Swedish Financial Revolution*, Anders Ögren red. (New York: Palgrave Macmillan, 2010), 148.

¹⁹ Söderholm, 54–57; Liselotte Eriksson, *Life after death: The Diffusion of Swedish Life Insurance – Dynamics of Financial and Social Modernization 1830–1950* (Umeå: Department of Economic History, Umeå University, 2011), 6.

²⁰ Söderholm, 256–356.

denna tid föreskrev att ett framgångsrikt företagande även innebar ett socialt ansvarstagande”.²¹ Genom att integrera och kombinera sociala och ekonomiska frågor i sin affärsmodell kunde livförsäkring inramas som ett socialt projekt och social innovation, åtskild från andra mer kommersiella projekt.²² Svea erbjöd här ett utrymme där livförsäkringen som koncept kunde presenteras och positioneras, särskilt med hänsyn till livförsäkringens sociala patos.

3.3 Risk och osäkerhet i det moderna samhället

Försäkringens sociala betydelse tematiseras uttryckligen av Mias farbror. Försäkringen är inte bara till nytta för individen utan också för samhället i stort. Mia skriver i ett brev, ”Han förklarar dagligen för mig möjligheten av att alla samhällsmedlemmar skola bli lyckliga och i skydd för vad man kallar lyckans växlingar”.²³ Denna något utopiska vision av försäkringens förmåga att skydda är intressant också därför att den inkorporerar en något anakronistisk riskterminologi. Idén om kalkylerbar risk kan dateras till 1800-talet,²⁴ under den tidiga moderna perioden förstods livets osäkerhet dock med hjälp av andra termer – såsom begreppet ”lyckans växlingar” som nämns i citatet. Detta koncept indikerar de två polerna i livet, lycka och olycka, och idén var att dessa två poler alternerade och villkorade varandra. I det här synsättet var olycka en naturlig eller till och med central del av livet. Försäkringen, med den kalkylerbara risken, förutsätter däremot att olycksaliga händelser är något onaturligt som bör hanteras och minimeras.²⁵ Dessa två paradigmer kring osäkerhet sammanfaller i det ovan nämnda citatet och i farbroderns uttalande. Moderna försäkringar ska ersätta den cykel av lycka och olycka som präglade tillvaron i tidigare samhällen. Detta framhäver, och överdriver, den moderna och innovativa potentialen i försäkringsbranschen. Att rama in försäkring på detta sätt utmanar också den oundviklighet och osäkerhet som är förknippat med att vara människa i en farlig och oviss värld. Med hjälp av försäkringar ersätts dessa mänskliga villkor med en vision om absolut säkerhet.

²¹ Liselotte Eriksson, ”Finansiell verksamhet som ett social project – Livförsäkringsrörelse och de gifta kvinnorna under det sena 1800-talet”, *Historisk tidskrift*, 128:2 (2008), 173.

²² *Ibid.*, 172.

²³ Strindberg, ”Något att tänka på”, 52.

²⁴ Jfr Gerda Reith, ”Uncertain Times. The notion of ‘risk’ in development of modernity”, *Times & Society*, 13:2–3 (2004), 383–402.

²⁵ Kristiina Savin, *Fortunas klädnader: Lycka, olycka och risk i det tidigmoderna Sverige* (Lund: Sekel bokförlag, 2011), 11–12, 67–70.

Detta löfte om ett förbättrat och säkrare samhälle är vidare förankrad både på en individ- och samhällsnivå. Farbrodern beskriver försäkringens fördelar för samhället i stort:

Det som mest bidrager till individens såväl som ett helt folks lycka, säger han, är känslan av säkerhet i ekonomiskt hänseende och framför allt vissheten om att de som av honom äro beroende och älskade icke skola behöva lida nöd. Detta ekonomiska oberoende, säger han vidare, är ingalunda, såsom mången föreställer sig, demoraliserande eller förlamande, tvärtom håller det självverksamheten vaken och bidrager i sin mån att utjämna den allmänna rikedom, som, då den hopas på få händer, verkar skadligt på dem som äga och förtryckande på de andra, men fördelad på alla verkar väckande och livande.²⁶

Säkerhet är här likställt med välstånd och samhälllig produktivitet liksom med en generell upplevelse av lycka med försäkring som möjliggörande av detta eftersträvansvärda samhällsscenario. Detta berör både individen och samhället i stort, vilket etablerar en bred relevans för försäkringsindustrin. På en individnivå erbjuder försäkringen säkerhet, både ekonomisk säkerhet och en slags emotionell säkerhet. Tack vare försäkringen kan individen vara säker att deras käresta blir omhändertagna. Denna känsla eller insikt är i sin tur menad att förbättra produktivitet i samhället och motivera individen att arbeta hårdare. Över tid skulle dessa villkor justera rikedomsfördelningen i samhället, en utjämning som enligt farbrodern också skulle vitalisera samhället. För att sammanfatta denna något gåtfulla textpassage och resonemang: på individnivå ger försäkringar trygghet och säkerhet, på en samhällsnivå möjliggör försäkringar rättvisa och välstånd, vilket sammantaget gör försäkringar till ett verktyg för det moraliskt goda.

3.4 Den unga kvinnan och livförsäkringsrörelse

I det scenario som målas upp av Mias farbror fungerar omsorgen om nära och kära, underförstått familjen, eller snarare den borgerliga familjen, som en länk mellan individen och samhället. Detta är ingen slump. Livförsäkringen byggde till stor del på en idealiserad bild av den borgerliga familjen med patriarken, familjeförsörjaren, som naturligt centrum. Denna familjestruktur stärktes ytterligare av den sociala och ekonomiska utvecklingen i industrisamhället och lönearbetets ökande betydelse.²⁷ Strindbergs val av en

²⁶ Strindberg, "Något att tänka på", 52.

²⁷ Eriksson, *Life after death*, 30–31.

ung kvinna som talesperson för livförsäkringsbranschen är i detta hänseende anmärkningsvärd.

En ung kvinnas roll inom den framväxande livförsäkringsbranschen var inte självklar, och Mias närvaro i novellen väcker frågor kring försäkringens avsedda målgrupp. Enligt en studie från 1880 hade endast tre procent av den svenska befolkningen en livförsäkring, och en klar majoritet av dessa kunder var män. På grund av bristande infrastruktur för hantering av betalningar och utbetalningar var städerna de viktigaste arenorna för livförsäkringsbranschen.²⁸ En ung kvinna från landsbygden borde därför vara en mycket osannolik kund. Till och med Mia själv ifrågasätter sannolikheten av sig själv som livförsäkringskund:

Varje människa borde livförsäkra sig, säger han. "Flickorna med, farbror lilla?" frågar jag och ser skämskt på honom, och när han med allra största allvar svarar "ja", så skrattar jag honom mitt i synen och han blir så ond så ond. Ja, vad skall jag göra – varför ser han så allvarsam ut? Säg du, Axel, inte behöver väl jag livförsäkra mig? Nog lever jag ändå.²⁹

Även flickor bör alltså teckna en försäkring, vilket understryker ordet "alla" i farbroderns uttalande och i förlängningen livförsäkringsbranschens relevans. Mer praktiskt öppnar detta naturligtvis upp för en ny potentiell kundgrupp. I ett brev till Otto Samson förklarar Strindberg själv kortfattat varför han valde Mia som berättare i historien: "Titeln ["Något att tänka på"] må kunna gälla just emedan den ej annonserar något av det "tråkiga" innehållet, och det radikala medlet att låta ett ungt fruntimmer resonera om saken må göra den mindre avskräckande".³⁰ Strindberg funderade uppenbarligen på hur man kunde paketera försäkringsprodukten på ett attraktivt sätt för läsaren och att använda en ung kvinna ingick tydligen i dessa överväganden. Också när vi tittar på moderna reklamfilmer ser vi ett överflöd av unga kvinnor som ofta framställs som åtråvärda objekt för att öka attraktionen i olika produkter och tjänster. Men även om Mia är naiv och lättpåverkad, är hon mer ett subjekt än ett objekt. Det är trots allt hon som berättar historien. Strindberg kallar det ett radikalt grepp att använda en ung kvinnas röst och med tanke på att kvinnofrågan debatterades i samhället kan detta faktiskt ses som relativt modernt och progressivt. Oavsett den bakomliggande orsaken differentierar

²⁸ Ibid., 6; Cornelius A. Sjöcrona, *Underdånigt betänkande med förslag till författningar angående försäkringsväsendets ordnande* (Stockholm: K. L. Beckman, 1883), 37.

²⁹ August Strindberg, "Något att tänka på", 49.

³⁰ Strindberg, "Till Otto Samson, 1872", 116.

Mia bilden av försäkringsbranschens aktörer. Det må ha varit radikalt att låta en ung kvinna tala om livförsäkring, men det var inte otänkbart. Vad en försäkring var, hur den fungerade och vem den var avsedd för var fortsatt något som diskuterades. Litteraturen erbjöd här ett utrymme för att pröva idéer, karaktärer och scenarier och utforska vad försäkring kunde vara och betyda för individen och för samhället i stort.

4. Jämförelse mellan ”Något att tänka på” och ”Der Schutzengel”

I bevarande brev mellan August Strindberg och Otto Samson avslöjas bakgrunden till novellen ”Något att tänka på”. Som inspiration hade Strindberg fått en tysk novell, också den livförsäkringsreklam, med titeln ”Der Schutzengel am Neujahrmorgen”. I sitt brev till Samson beskriver han den tyska novellen som relativt klumpig och otymplig, men han befarar likväl att den kan ha inspirerat ”Något att tänka på” i alltför hög grad. I *August Strindbergs Brev* och i kommentarerna till detta brev menar Torsten Eklund att likheterna mellan de två texterna i själva verket är obetydliga och egentligen bara består i novellformatet.³¹ Vid en närmare granskning kan dock flera paralleller mellan berättelserna identifieras. En jämförelse mellan de två novelerna avslöjar vilka begrepp och idéhistoriska ramverk, i synnerhet kristna diskurser, Strindberg bygger på och omvandlar i sin skildring av försäkring i ”Något att tänka på”.

”Der Schutzengel am Neujahrmorgen” [Skyddsängeln på nyårsmorgonen] med undertiteln ”Eine kleine Erzählung, allen Familienvätern am Neujahrmorgen gewidmet” [En liten berättelse dedikerad till alla familjefäder på nyårsmorgonen] publicerades 1861 i form av en liten broschyr. Berättelsen handlar om paret Müller. Det är nyårsmorgon och Herr Müller oroar sig över framtiden. Vad kommer att hända med hans familj när han själv är borta? Hans oro stärks när Doktor Meyer kommer på besök och informerar paret att Professor Bender just har avlidit. Professorn lämnar efter sig fru och barn och Herr Müllers rädsla blir nu plötsligt skrämmande konkret. Doktorn kan dock lugna Herr Müller; professorn hade en livförsäkring, vilket innebär att familjens välbefinnande är tryggad. Försäkringen framställs som familjens skyddsängel, och berättelsen har också tydliga moralistiska och religiösa undertoner.

³¹ Strindberg, ”Till Otto Samson, 1872”, 115–116..

4.1 Skillnader och likheter

Det som först blir uppenbart i en jämförelse mellan ”Der Schutzengel” och ”Något att tänka på” är de likartade karaktärer och berättarstrukturer som återkommer i de två berättelserna. I båda novellerna förekommer en kunskapsfigur, läkaren respektive farbrodern, och en person som får lära sig om livförsäkringens funktion och fördelar, Herr Müller respektive Mia. Texterna har dock olika tonfall. Medan Mia har en relativt lekfull inställning till den undervisande positionen (hon retar upprepade gånger sin farbror för hans allvarliga tonfall), är ämnet livförsäkring något djupt allvarligt och seriöst i den tyska texten. Risken för en plötsligt och oväntad död ter sig ännu mer överhängande och hotfull. Läkaren förklarar att man måste agera idag som om man skulle dö imorgon, och livförsäkringen är direkt kopplad till denna livsfilosofi. Han förklarar vidare att livförsäkringen är svaret på Herr Müllers rädslor. Som familjefar är det till och med hans plikt att teckna en livförsäkring.

Nun ja, das [die Lebensversicherung] ist doch wohl selbstverständlich für einen sorgsamen Familienvater? – Leider! giebt es freilich auch unter den gebildeten Leuten noch gar Viele, die vor lauter Bedenken und Vorurtheilen nicht begreifen können oder wollen, daß die Lebensversicherung das untrüglichsste Beruhigungsmittel gegen den kommenden Tod ist. Es weiß das Niemand besser als der Arzt.³²

[Nåväl, det [livförsäkringen] är väl en självklarhet för en aktsam familjefar? – Tyvärr finns det ännu, även bland bildade människor, många som på grund av olika betänkligheter och fördomar inte kan eller vill begripa att livförsäkringen är det säkraste av alla lugnande medel inför den annalkande döden. Det vet ingen bättre än läkaren.]

Genom läkaren och dennes starka position som en kunskapsfigur patologiserar rädslan inför döden – försäkring är det enda sättet att lindra denna ”sjukdom” eller ångest. ”Beruhigungsmittel” kan översättas som lugnande medel eller som just bedövningsmedel. Även om berättelsen har en liknande struktur som ”Något att tänka på”, det vill säga en övergång från okunighet till upplysning, är den narrativa spänningen centrerad kring andra berättarelement. Det som driver berättelsen i framåt ”Der Schutzengel” är spänningen mellan sjukdom och hälsa, och att ha tro. Först talar läkaren om sina erfarenheter från läkaryrket och beskriver uttryckligen hur patienters skuld känslor över att inte ha en livförsäkring kan få dödliga konsekvenser.

³² Wanda, 6.

Att teckna en livförsäkring framställs som en moralisk handling som internaliseras i kroppen själv. Försäkringen gör kroppen starkare då den kopplas till en slags fysisk och andlig livskraft. Om man däremot inte har en livförsäkring försvagas kroppen.

Glauben Sie mir, es ist ein gar gewaltiger Unterschied, ob man einen Patienten vor sich hat, der sich versichert oder einen, der dies versäumt hat. Die merkwürdigsten Beispiele könnte ich Ihnen erzählen, daß selbst die schwersten und hoffnungslosesten Kranken, wenn sie ihr Leben versichert hatten, wieder gesund wurden und offenbar nur dadurch, daß sie keine Tobesfurcht fühlten, vielmehr wegen ihrer Versicherung sich ihre innere Herzensfreudigkeit bewahrt hatten. Auf der andern Seite fehlt es aber auch nicht an Beispielen, wo leichte Kranke trotz aller angewandten Mütel dem Tode versielen, blos deshalb, weil die innern Vorwürfe wegen der bis jetzt vernachlässigten Versicherung das Herz zermalmten und die Lebenskraft verzehrten.³³

[Tro mig, det är i sanning en mycket betydande skillnad om man har framför sig en patient som har försäkrat sig eller en som har försummat detta. De märkvärdigaste exempel skulle jag kunna berätta för er: till och med de svårast och mest hopplöst sjuka, när de hade livförsäkrat sig, blev åter friska. Uppenbarligen endast därigenom att de inte kände någon dödsfuktan, utan tvärtom, tack vare sin försäkring, hade bevarat sin inre hjärtas glädje. Å andra sidan saknas det inte heller exempel på hur lätt sjuka, trots alla använda medel, föll offer för döden enbart därför att de inre förebräelserna över den dittills försummade försäkringen krossade hjärtat och förtärde livskraften.]

Ångesten över att inte ha en livförsäkring i en kritisk situation tar även en framträdande plats i "Något att tänka på". Morbror Knut lider på sin dödsbädd, men Mia konstaterar samtidigt: "Det såg ut som det mera var själskval än kroppsliga plågor som oroade honom".³⁴ Hans fru säger att Gud kommer att vaka över henne och barnen när han har gått bort, vilket inte verkar vara till någon större tröst för den sjuke mannen. Han borde ha lyssnat på sin svägers insisterande kring livförsäkringen. "Ja, det kanske är för sent", instämmer Mias farbror och tillägger: "Men hoppas på Gud!"³⁵ Men att lita på Gud verkar återigen inte vara tillräckligt. I "Der Schutzengel" smälter försäkringen och försynen samman i hög grad – livförsäkringen är familjens skyddsängel – men i Strindbergs berättelse är detta förhållande mer oklart.

³³ Wanda, 6–7.

³⁴ Strindberg, "Något att tänka på", 50.

³⁵ *Ibid.*, 50.

Livförsäkringen framställs å ena sidan som ett steg bortom försynen, som en säkerhetsåtgärd som täcker de situationer dit Guds makt inte når. Å andra sidan kan försäkringen ses som ett steg före Gud, där tron på Gud fungerar en sorts sista utväg när försäkringen i sin tur inte är tillräcklig. Försäkringen ersätter inte nödvändigtvis den gudomliga försynen, men den erbjuder ett säkrare, och måhända mer rationellt, alternativ som ger visshet och framsynthet på ett sätt som gudomligt ingripande inte kan garantera. Mias farbror talar om möjligheten till lycka och välgång för alla medlemmar i samhället. Paret Müller drar en liknande slutsats: "wir haben ja jetzt daß Mittel gefunden, welches alle Sorgen vor der Zukunft verscheucht" [vi har nu funnit det medel som skingrar alla våra sorger om framtiden].³⁶

4.2 Litteraturen som laboratorium

Samspelet mellan försäkring och fiktion i den litterära försäkringsreklamen synliggör de komplexa idéer och processer som ligger till grund för försäkringsbranschens utveckling. Med utgångspunkt i Greenblatts och Gallaghers reciproka syn på relationen mellan litteratur, kultur och samhällelig utveckling, kan litteratur användas som ett analytiskt redskap för att få inblick i försäkringsbranschens kulturhistoria. Reklamtekniker och andra berättar-element fungerade som effektiva verktyg för att göra försäkringen konkret och visa hur den fungerade och vad försäkringen lovade i form av trygghet och välbefinnande. Litteraturen, likt ett laboratorium, utforskade vad försäkring kunde göra och för vem. På så sätt kunde förställningar kring livförsäkringens olika aktörer och komponenter också utmanas, vilket vi ser i den osannolika livförsäkringskunden Mia.

Mellan "Något att tänka på" och "Der Schutzengel" finner man inte en enhetlig försäkringsbild. Det blir uppenbart att livförsäkringsbegreppet – vad en livförsäkring betyder och innebär – inte var fastlagt utan under utveckling. Liknande element förekommer i de två novellerna, men i olika konstellationer. Detta inkluderar de mer immateriella element och idéer som påverkade synen på livförsäkringsbranschen: ångest och osäkerhet, moral och förekomsten eller frånvaron av gudomlig försyn. Jämförelsen mellan texterna ger en inblick i de kulturella skiften och processer som var involverade i försäkringsbranschens utveckling. De olika berättar-element och motiv som har diskuterats återkommer också i skildringen av försäkringsreklam i *Röda*

³⁶ Wanda, 8.

rummet, men i inverterad form. Den dygdiga familjen blir en källa till korruption och skyddsängeln misslyckas med sitt uppdrag att försäkra familjen.

5. Reklamnovellen i *Röda rummet*

”It was as a novelist that Strindberg made his definitive, and scandalous, entry into Swedish literature”, skriver Ulf Olsson. Utgivningen av *Röda rummet* år 1879, ”[h]ailed as something alarmingly new”, markerade början på Strindbergs obestridda närvaro i den svenska litteraturen.³⁷ En skarp samhällskritik genomsyrar romanen, blandad med Strindbergs satiriska och ironiska humor. Olsson kallar *Röda rummet* ett av Strindbergs glada verk, ”happy to fight a society that is hypocritical, corrupt and conservative”.³⁸

De första kapitlen i *Röda rummet* introducerar huvudpersonen Arvid Falk och några av de viktigaste personerna i berättelsen samt den kulturella och politiska scenen i Stockholm. Efter att ha förklarat sin avsikt att bli författare beger sig Arvid för att träffa sin bror, den hänsynslösa affärsmannen Carl Nicolaus Falk. Han ber om sin del av föräldraarvet, men blir förnedrad och förlöjligad av sin elaka bror. Arvid vandrar planlöst genom staden och hittar nya vänner i en grupp bohemiska konstnärer som samlas vid Berns Röda rummet. Men Arvid behöver fortfarande pengar. Det är dags för honom att använda sin penna; ”Arvid Falk skulle börja sina försök hos den mäktige Smith”.³⁹ Denne Smith är en inflytelserik, skrämmande och något korrupt förläggare. Arvid anländer just när en annan ung man blir utkastad från Smiths kontor. Smith själv är likgiltig inför händelsen och förläggarens lugna uppträdande gör situationen både suspekt och hotfull. ”Sittande i en låg soffa, lugn och mild som en gud, nickade han vänligt på sitt gråskäggiga, med en blå mössa försedda huvud och rökte så fridfullt med sin pipa, som om han icke nyss hade krossat en människas förhoppningar eller stött en olycklig ifrån sig”.⁴⁰ Det ska också tilläggas att scenen, och romanen som helhet, genomsyras av antisemitiska stereotyper, vilket kan ses antytt i citatet. Smiths litteratursyn är baserade på kommersialiseringen av litterära texter och författarfiguren. Genom manipuleringen av den allmänna opinionen

³⁷ Ulf Olsson, ”Learning to speak: Strindberg and the novel”, i *The Cambridge Companion to August Strindberg*, Michael Robinson red. (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 37.

³⁸ Ibid., 39.

³⁹ Strindberg, *Röda rummet*, 57.

⁴⁰ Ibid., 59.

och marknaden kan han under tolv månader göra en medelmåttig författare till en stjärna. Litteraturen handlar här om köp och sälj och mindre om kvalitet och estetiskt värde. Utlämnad åt denna man kliver Arvid in på förläggarens kontor.

Arvid får i uppdrag att skriva en reklamtext om sjöförsäkringsbolaget Triton och som inspiration får han den tyska novellen *Der Schutzengel* (hädanefter används kursiveringen för att åtskilja novellen i romanen mot den tidigare diskuterade "Der Schutzengel"). Den här berättelsen skiljer sig också avsevärt från de texter som tidigare diskuterats. Strindberg omvandlar, eller snarare förvränger, dessa texter och de idéer, motiv och berättartekniska grepp som tidigare diskuterats i förhållande till de litterära texterna. Samtidigt parodieras konceptet litteratur som reklam. Scenen utvecklas till en kritik av den överdrivet positiva och utopiska bild av försäkringar som framställs i "Något att tänka på" och "Der Schutzengel". Den satiriska skildringen väcker i sin tur frågor kring etiken i att sälja försäkringar respektive kommersialiseringen av litteratur – det vill säga att sälja en känsla av (falsk) trygghet och att sälja sig själv och litterär talang.

5.1 Upplysning som lurendrejeri

Den litterära försäkringsreklamen i *Röda rummet* har flera likheter med de tidigare diskuterade "Något att tänka på" och "Der Schutzengel", såsom användningen av upplysning som retoriskt grepp och det religiösa ramverket. I *Röda rummet* är funktionen hos dessa berättarelement dock i stort det motsatta. I stället för att stärka försäkringens position används dessa element för att destabilisera. Smith lägger fram sitt förslag för Arvid: "Vårt folk trängtar efter religion i våra dagar; jag har märkt det; och man måste giva dem något".⁴¹ Inget som förläggaren säger tycks genuint och omnämmandet av religiös tro blir en del av hans manipulativa sätt. Smith förklarar sitt resonemang:

Man vet ju vilken välsignelse sjöförsäkringen utövar på det allmänna sociala livet. Alla människor ha ju någon gång skickat något, mycket eller litet, på ett fartyg över sjön. Icke sant? Nå! Alla människor hava därför behov av sjöförsäkring. Icke sant? Nå! Detta hava icke alla människor insett? Nej! Därför är det ju den vetandes plikt att upplysa den ovetande? Nå! Vi veta, herrn och jag veta, alltså böra vi upplysa.⁴²

⁴¹ Strindberg, *Röda rummet*, 60–61.

⁴² *Ibid.*, 61.

Försäkringsbranschen beskrivs med hjälp av ett religiöst vokabulär, exempelvis sägs att försäkringen är en "välsignelse". Denna godtyckliga användning av kristen terminologi medför att begreppet religion uppfattas som ett lika godtyckligt begrepp: försäkringen kan då bli "den religion" som människor "trängtar efter", i Smiths ord.⁴³ Förläggaren förväxlar och blandar samman olika kulturella och sociala kategorier, vilket förvränger deras innebörd och betydelse. Smith hånar exempelvis traditionella auktoriteter och maktstrukturer, såsom Svenska Akademien, och uppmanar till ifrågasättande av dessa. Varken litteratur eller religion tycks heller vara stabila företeelser – litteratur och religion är vad man *säger* att det är. Smiths försäkringskoncept och försäkringssyn, den välsignade sjöförsäkringen, växer fram ur denna sönderfallande, rörliga och instabila verklighet.

Den retoriska användningen av upplysning och okunskap i "Något att tänka på", som framgår i relationen mellan Mia och hennes farbror, återkommer i scenen, men här upplevs handlingen att upplysa som mer oärlig. Smith hävdar att det är deras plikt att upplysa den okunniga allmänheten om försäkringens fördelar, "det [är] ju den vetandes plikt att upplysa den ovetande".⁴⁴ Denna okunnighet gäller Arvid lika mycket som allmänheten. Genom att formulera sina krav som retoriska frågor får Smith med sig Arvid i sina idéer och krav. Att upplysa en okunnig allmänhet framställs som en uttryckligt manipulativ handling; reklam är vilseledande. Dessutom vill Smith lyfta fram det företag som hans brorson just har grundat, det vill säga sjöförsäkringsbolaget Triton. Smith instruerar: "Namnet Triton skall förekomma två gånger, icke mer och icke mindre; men så att det icke märkes!"⁴⁵ Här framgår ytterligare en parallell till "Något att tänka på" där Nordstjernen, eller rättare sagt Nordstjernen-skylden, omnämns vid just två tillfällen. Läsaren ska förbli omedveten om effekten av den dolda reklamen.

5.2 Den omoraliska familjen

Arvid accepterar Smiths uppdrag. Han ska skriva tio sidor för Smiths litterära tidskrift *Vårt land*, och texten ska baseras på den tyska broschyren *Der Schutzengel*. Denna novell ska ursprungligen ha publicerats för det tyska försäkringsbolaget Nereus, och innehållet i berättelsen beskrivs kortfattat. Berättelsen följer familjen Schloss:

⁴³ Strindberg, *Röda rummet*, 60–61.

⁴⁴ *Ibid.*, 60.

⁴⁵ *Ibid.*, 61.

Herr och fru Schloss hade utvandrat till Amerika och där förvärvat stora ägodelar, vilka de, för att berättelsen skulle bli möjlig, varit nog opraktiska att förvandla i dyrbara lösören och nipper och, för att dessa desto säkrare skulle förkomma och ingenting kunna räddas, skickat dem i förväg på en första klassens ångare Washington, n:o 326 i Veritas, kopparförhydd och med vattenäta skott försedd, samt assurerad i det stora tyska sjöförsäkringsbolaget Nereus för 400.000 thlr.⁴⁶

Familjen Schloss reser med en annan båt och återigen omnämns försäkringsbolaget Nereus. Från Liverpool fortsätter resan men utanför Skagen råkar de resande ut för en storm.

Vädret hade naturligtvis varit vackert och himlen strålande klar hela vägen, men just som de kommo till Skagens farliga udde, bröt stormen naturligtvis lös; fartyget blev vrak, föräldrarna, som voro livförsäkrade, drunknade, och garanterade därigenom de räddade barnen en summa av 1500 pund sterling. Barnen blevo naturligtvis mycket glada häröver och ankommo vid gott lynne till Hamburg för att taga i besittning både livförsäkringssumman och föräldraarvet.⁴⁷

Det faktum att föräldrarna har en livförsäkring nämns i förbigående i samma mening som beskriver deras drunkningsolycka. Barnens glädje över utsikterna att få både arv och pengar från livförsäkringen gör denna framställan, den nonchalanta inramningen av försäkringen genom dödsfallen, än mer stötande och satiriskt. Pengarnas värde kolliderar med värdet av föräldrarna, liksom med båtens materiella värde. En båt kan ersättas, föräldrar kan det inte. Metaperspektivet i scenen, att det är en berättelse i en berättelse, förstärker det orimliga och absurda i värdetillskrivningen. Det hela framstår som en absurd saga. När litteraturvetaren Jochen Hörisch diskuterar hur litteraturen uttrycker och ifrågasätter monetärt värde, lyfter han fram litteraturens självmedvetenhet. Litteraturen är medveten om att den är konst, och därför konstgjord. Hörisch menar att litteraturen på grund av denna medvetenhet är benägen att ifrågasätta institutioner som antar att värde och mening är en absolut beskaffenhet säkrat i en objektiv verklighet, "die so tun, als gäbe es verbindliche (offenbare oder objektive) Algorithmen, die Sein und Sinn aufeinander beziehen" [som låter påskina att det finns bindande (uppenbara eller objektiva) algoritmer som relaterar varande med mening].⁴⁸ Denna inbyggda självmedvetenhet och skepticism överförs till försäkrings-

⁴⁶ Strindberg, *Röda rummet*, 63.

⁴⁷ *Ibid.*, 64.

⁴⁸ Jochen Hörisch, *Die Poesie des Geldes* (Frankfurt am Main: edition suhrkamp, 1998), 29.

skildringen i *Der Schutzengel*. Självklarheten i att föräldrar är värda 1500 pund enligt försäkringslogiken destabiliseras när den presenteras som fiktion. Logiken framstår som påhittad och godtycklig.

Berättelsen saknar lyckligt slut. När barnen anländer till Hamburg får de höra att Washington, fartyget som transporterade familjens ägodelar och värdesaker, har lidit skeppsbrott. Detta innebär att ”hela deras förmögenhet gått oassurerad till botten” eftersom skeppet men inte lasten var försäkrad.⁴⁹ Barnen skyndar sig till livförsäkringsbolaget i Hamburg, men där får de veta att föräldrarna hade försummat att inbetala sin sista försäkringspremie. Och inte nog med det, betalningen hade förfallit just dagen innan, samma dag som föräldrarna drunknade. Barnen är förtvivlade. ”Gråtande föllo de i varandras armar och svuro att de hädanefter alltid skulle sjöförsäkra sina saker och aldrig försumma att inbetala sina livförsäkringspremier”.⁵⁰ Berättelsen parodierar försäkringsbranschen och de fromma människor som förväntas vara försäkringskunder. I många avseenden kan *Der Schutzengel* ses som en invertering av ”Något att tänka på” och ”Der Schutzengel”. Istället för att presentera en beskrivning av ett exemplariskt nyttjande av försäkring, visar scenariot ovan hur man inte ska agera. Karaktärerna i berättelsen gör allt fel, både moraliskt och praktiskt, och istället för att utgöra samhället moraliska grundpelaren är familjen en källa till korruption. Familjemedlemmarna agerar irrationellt och egoistiskt och försäkringen misslyckas som skyddsängel – inte nödvändigtvis för att försäkringskonceptet i sig är fel, utan främst för att de människor som använder försäkringen är korrupta och opålitliga.

5.3 Att sälja försäkring, att sälja litteratur

Att göra försäkring till litteratur, i form av litterär försäkringsreklam, och att sälja försäkring via litteratur har tvivelaktiga konnotationer i *Röda rummet*. Arvid överväger Smiths förslag; han behöver pengar och erbjudandet verkar förmånligt. Innerst inne känner han dock att något inte står helt rätt till. ”Falk kände något motbjudande i den erbjudna affären, men det låg ju ännu icke något ohederligt i förslagen och han fick ju arbete hos den inflytelserike mannen”.⁵¹ Logiskt sett borde allt vara i sin ordning, men på ett känslomässigt plan kändes det fel. Sammanblandningen av litteratur, reklam

⁴⁹ Strindberg, *Röda rummet*, 64.

⁵⁰ *Ibid.*, 64.

⁵¹ *Ibid.*, 61.

och försäkring, och mötet mellan litteratur och finansmarknad verkar djupt problematiskt.

Finansmarknaden är ett viktigt motiv i *Röda rummet*, och romanens samhällskritik är också nära kopplad till marknadens språk och villkor. Detta kan härledas till de snabba förändringar som det svenska samhället genomgick under andra hälften av 1800-talet och hur detta återspeglades i litteraturens materiella villkor. Nya litterära forum uppstod, den läsande allmänheten växte och kopplingen mellan litteratur och kapitalmarknaden blev starkare. Litteraturen kommersialiserades i allt högre grad, och denna förändrade status innebar också att relationen mellan läsare, förläggare och författare förändrades.⁵² Arvid försöker navigera dessa nya förhållande och dessa ibland motstridiga värden i sin nya roll som författare och litteratör.

Frågan om vad litteratur är eller borde vara är en källa till tvivel och grubbel hos den idealistiske Arvid Falk. Han har en idé om vad litteratur är, eller åtminstone borde vara, men den stämmer inte överens med den bild som Smith förmedlar. När Arvid återvänder hem efter mötet med Smith läser han igenom *Der Schutzengel* och reflekterar över förslaget. ”Och detta skulle nu lokaliseras och tillämpas på svenska förhållanden, göras läsbart, till en novell, med vilken han skulle göra sitt inträde i litteraturen”.⁵³ Arvids osäkerhet och självtvivel framkommer med full tydlighet. Vad betyder detta uppdrag för honom som författare? I vilken utsträckning skulle detta verk definiera honom och hans framtida karriär?

Genom Arvids grubblerier framgår en parallell mellan litteratur, eller snarare författaren som skriver, och försäkringsaffärer. Båda framställs som extremt kommersialiserade branscher och tjänster. Arvid ifrågasätter om *Der Schutzengel* är den hedervärda uppgift för vilken han bör sälja sig själv och sin talang. Det råd som hans avlidne far gav honom, ”att allt arbete är lika aktningvärt”,⁵⁴ verkar falskt eller åtminstone otillräckligt inför denna situation. Arvid tvekar fram och tillbaka. ”Återigen vaknade högmodets djävul och viskade att han var en lump om han tog befattning med dessa saker”.⁵⁵ Arvid har en känsla av att det är fel, kanske till och med farligt, för honom att ägna sig åt detta uppdrag, det vill säga litterär reklam om försäkringar. De frågor som Arvid konfronteras med på ett personligt plan speglas också i den situation som målas upp i *Der Schutzengel*. Paradoxen att ett skeppsbrott

⁵² Olsson, *Levande död*, 25–31.

⁵³ Strindberg *Röda rummet*, 64.

⁵⁴ *Ibid.*, 64.

⁵⁵ *Ibid.*, 64.

och förlust av människoliv kan omvandlas till pengar reflekteras i författarens situation och Arvids tvivel. Försäkringen skapar pengar ur rädslan för tragedier. Författaren, å sin sida, måste sälja sig själv för att generera värde. Att göra reklam för försäkringar genom litteratur och att sälja sin talang som författare verkar båda lika fel, och kombinationen ännu värre. Tvetydigheten i dessa två verksamheter, försäkringsverksamhet och författarens arbete, förstärker varandra. Litteratur och försäkring kopplas samman genom en känsla av obehag, och i slutändan beslutar Arvid att inte anta uppdraget att skriva om *Der Schutzengel*.

6. Avslutande ord

Litteraturen och försäkringsbranschen befann sig i ett viktigt utvecklingskede under det sena artonhundratalet. Båda var dessutom del av ett samhälle i snabb förändring. I "Något att tänka på" engageras litteraturen av försäkringsbranschen och hjälper till att måla fram ett scenario som visar hur försäkringen fungerar med utgångspunkt i enskilda människoliv och karaktärer. Reklamnovellen gör försäkringen och dess nytta konkret. Strindberg utmanar också förväntningar kring vem livförsäkringsbranschen är till för genom att välja den unga kvinnan Mia till novellens berättare. Samspelet mellan försäkring och fiktion är komplext. Försäkringsskildringen i novellen är influerad av den dåtida diskursen kring försäkringsrörelse och filantropi, men deltog i sin tur också i forlandet av den kulturella förståelsen av livförsäkring, exempelvis genom att positionera försäkringen i förhållande till en kristen diskurs.

I *Röda rummet* inverteras förväntningar på försäkringsbranschen i en parodi av försäkringen som familjens skyddsängel. Försäkringsreklamen blir dessutom ett sätt att utforska litteraturens (ekonomiska) villkor. Vad kan man sälja och till vilket pris? Detta gäller inte bara ekonomiska värden utan även mer abstrakta sådana i form av konstnärlig kvalitet och moraliska värden. I den värld som tecknas i *Röda rummet*, en värld där allt kan göras om till pengar, både döda föräldrar och konst, framstår försäkringen och litteraturen som besläktade i sitt sätt att spela på folks känslor, i synnerhet rädslor och förhoppningar inför framtiden.

Till skillnad från Arvid Falk, som avsäger sig reklamuppdraget, tar Strindberg sig an uppgiften att skriva litterär försäkringsreklam. I motsats till *Röda rummet* har novellen "Något att tänka på" också fallit i litteraturhistoriens glömska – hade Strindberg själv fått bestämma vore det säkert gott så med

tanke på att han senare inte ville kännas vid novellen.⁵⁶ Genom att se bortom *Röda rummet* och på de texter som tjänade som dess inspiration, framgår tydligare hur romanen, och särskilt försäkringsskildringen, relaterade till den dåtida samhällsdebatten. Försäkringen var inte bara ett motiv i litteraturen utan främjade nya sätt att tänka, nya litterära uttryck och nya sätt att förstå och föreställa sig relationen mellan människor och deras omgivning.

⁵⁶ Mats Bramstäng, *1800-talets julpublikationer som litterärt forum* (Lund: Studentlitteratur, 1973), 12; 41.